

**МУЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ОДИН З ЗАСОБІВ РОЗВИТКУ Й ФОРМУВАННЯ
ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ В КОНЦЕПЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ
С.Ф. РУСОВОЇ**

У статті ставиться завдання здійснити аналіз впливу музичного виховання на розвиток й формування особистості дитини у концепції національної освіти, створеної С. Русовою.

Ключові слова: концепція національної освіти, національне виховання, мистецтво, музичне виховання, слухання музики, музичний слух та чуття ритму, хоровий спів, музикування, увага та пам'ять, моральне виховання.

Українська початкова школа вступила в третє тисячоліття з багатьма складними проблемами у розбудові й відродженні національної системи освіти та виховання. У концепції державної національної програми „Освіта” вирішальна роль відводиться оновленню змісту освіти, найважливіша функція якої – формування і вдосконалення особистості дитини, її пізнавальної активності, творчості, самостійності [2, с.1]. Одним з основних принципів освіти в Україні є органічний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, традиціями;...[2, с.6].

Значний внесок у формування ідей національної школи та історії української педагогіки зробила Софія Федорівна Русова, знаний український педагог и психолог, яка ввійшла в історію як автор оригінальної концепції національного виховання. Потрібно відзначити, що пошукові моделі національної школи, якою опікувалась С. Русова, присвятили свої праці М. Грушевський, І. Юцишин, М. Лозинський, Б. Грінченко та ін. [8, с.190].

Саме в її працях розкрито вирішальну роль педагогічного впливу на розвиток особистості учнів, сформульовано цілі, завдання, зміст навчання і виховання дитини. С. Русова сформулювала основні принципи системи національного виховання – народність, індивідуалізація, гуманізація. На їх основі вона розкриває значення початкового виховання, яке, на її думку, має спрямовуватися на гармонійний розвиток дітей, фізичне, моральне, трудове, розумове, естетичне виховання. Ця система, яка витримала випробування часом, є актуальною і сьогодні [1, с. 3-4].

Педагогіка С.Русової ґрунтується на глибокому знанні педагогічних і психологічних концепцій минулого. Створюючи свою концепцію національного виховання Софія Федорівна глибоко вивчила педагогічні системи німецького педагога Ф. Фребеля та італійського педагога М. Монтесорі, проаналізувала погляди на розвиток дитини та на різні аспекти її виховання і навчання вітчизняних та зарубіжних педагогів Й. Песталоцці, І. Гербарта, Г. Кершентайнера, П. Лесгафта та ін. [3,с.192]. Проте ці системи, на думку С. Русової, мали і негативні тенденції, тож запроваджувати їх можна було тільки з урахуванням особливостей місцевості, національних рис характеру, звичаїв, традицій, ставлення українців до життя і праці [1, с. 3].

Враховуючи сказане, у статті ставиться завдання здійснити аналіз впливу музичного виховання на розвиток й формування особистості дитини у концепції національної освіти, створеної С. Русовою. „Підвалинами національної школи бувають завше два начала:... націоналізація педагогічних засобів виховання і навчання, цебто – рідна мова викладу і зміна програми з тенденцією внести ті науки, які дають найбільше для розвитку національної свідомості, – історію і географію рідного краю і народне мистецтво – музика, співи, орнаментика; друга підвалина національної школи – це єднання її з людом...” [7, кн. 1, с. 21, 25].

Ідея створення національної системи освіти проймає всі педагогічні пошуки С. Русової. Вона глибоко усвідомлювала, що педагогіка є суспільною наукою, що суспільне буття визначає хід і напрямки виховання, його завдання і зміст. Ідея відповідності виховання суспільним

потребам і вимогам часу найяскравіше втілилась у принципі націоналізації системи освіти – від дошкільних закладів до вузу.

Аналізуючи систему дошкільного виховання і початкового навчання у педагогічній спадщині вченої, можна виділити основні ідеї, які зберігають своє значення і для сучасної системи навчання в Україні.

Роль „дитячого ранку” (раннього розвитку) у вихованні та навчанні дитини. С. Русова підкреслювала, що виховання дитини розпочинається з її народження, а тому значну роль відводила колисковим, забавлянкам, казкам, іграм, лічилкам, пісням, загадкам як засобам прилучення дітей до національної культури.

Розумове виховання. Важливу роль дослідниця відводила розумовому вихованню дитини, яке розглядається нею як організований педагогічний процес, спрямований на формування елементарних знань і навичок, розвиток розумових сил, мислення, цікавості, любові до наук.

Розвиток органів чуття С. Русова вважала фундаментом розумового виховання.

Засобами пізнання і мислення повинні бути сприймання, уява, фантазування, спостереження. Софія Федорівна неодноразово зауважувала, що, розвиваючи чуття дитини, „ми готуємо їй ґрунт для утворення певних уявлень, і далі пам'ять і увага закріплюють цю уяву, свідомість дитини розширюється, розумові процеси йдуть упорядкованим шляхом, і складається нове мислення”.

Розвиток уваги і пам'яті. Для тренування уваги дослідниця пропонувала ігри, вправи, забавки, які повинні ускладнюватися відповідно віку дитини. У процесі цих потрібно вдосконалювати уявлення, увагу, мислення, вміння спостерігати, порівнювати, аналізувати, узагальнювати. Увага й пам'ять нерозривно зв'язані: від ступеня розвитку уваги залежить успіх дитини в наступному навчанні. Головною умовою для розвитку пам'яті повинно стати власне бажання пізнати, запам'ятати. [3, с. 196]. На пам'ять впливає: 1) сила враження; 2) ритм і рима; 3) тривалість враження; 4) одноразова кількість матеріалу для запам'ятовування; 5) місце, де прийнято враження; 6) початок і кінець усякого уроку, які краще запам'ятовуються; 7) контрасти; 8) емоції; 9) розуміння справи і інтерес до неї; 10) повторення (не механічне)..

Розвиток мови, як головне завдання розумового виховання та формування особистості дитини взагалі. Мова впливає на інтереси, бажання, визначає ступінь розвитку розуму та інтелекту, тому мова і мислення взаємопов'язані і разом формують думку і серце дитини. [3, с. 194-195].

С. Русова радила вчителям „не вчити дитину, не давати їй готове значення, хоч би й саме початкове, а більш цього збудити в дитині її духовні сили, розворушити цікавість, виховати її почуття, – щоб очі дитини вмiли бачити, вуха – дослухатися до всього“ [7, кн. 2, с. 86].

За С. Русовою система освіти має бути організована на засадах сучасної психології та педагогіки, де б враховувалися закономірності й умови розвитку дитини, застосовувалися найдоцільніші для певного віку методи навчання і виховання. „Розум дитини – це багаття, до якого ми маємо лише підкладати дрова, а горітиме воно своїм власним вогнем” [3, с. 194-195].

Справа виховання має бути поставлена якнайближче до природних нахилів дитини і до вимог життя, в якому дитина перебуває і національне виховання якраз є таким ґрунтом в справі зміцнення моральних сил дитини і оновлення, відродження душі народу. За національне виховання свого часу висловлювалося чимало філософів і педагогів – Вундт, Фіхте, Гільдебрандт, Б'юссон, Ушинський, Дензе й ін. [6, с. 43-44].

Один із засобів розвитку уваги та пам'яті, на думку С. Русової – мистецтво і тут на першому місці треба зазначити музику і малювання. Через це найкращі педагоги звертають більшу увагу на художні враження – художню літературу, музику, малювання і т. ін. Вони бачать в мистецтві найкращий засіб розвинути уявлення дитини, її розум, мислення, увагу, пам'ять та емоції. Французький педагог Маріон каже: „Дитину безпремінно треба вчити мистецтву, бо воно має велике значення в справі виховання. Краса – то є гармонія, від естетичних вражень ця гармонія, упорядкованість переходять в серце дитини...” [6, с. 147-148, 151]. Скількох людей музика врятувала від простацтва і бруду, від егоїзму і безмістовності

життя. Іншим разом музика впливає дужче за художнє слово, спів на дитину має особливий вплив [6, с. 153].

Велику увагу С. Русова приділяє питанням національного мистецтва та його значенню в системі освіти та виховання. „Можна сміливо сказати, – вважала С. Русова, – що, використовуючи національне мистецтво, наша школа віднайшла б нові засоби виховного впливу”. Це переконує нас в необхідності звернути увагу на виховання естетичного почуття, що близько зв'язане з моральним розвитком дитини [7, кн. 2, с. 73].

У працях дослідниці ми знаходимо чимало теоретичних та практичних порад з проведення музичного виховання. Педагог виокремлює окремі види музичної діяльності: слухання музики, вправи для розвитку музичного слуху та чуття ритму, хоровий спів, музикування та пов'язує їх з розвитком як суто музичних здібностей, так і з розвитком багатьох загальних чуттів та якостей: слуху, уваги, пам'яті, розумового й емоційного розвитку дитини.

Музика завжди дуже сильно впливає на дитину. Любов до музики і музикальна пам'ять прокидаються у дітей дуже рано, особливо тоді, коли в родинному житті часто чують спів або інструментальну музику. Для музичного виховання треба обов'язково треба навчати дитину слухати, розпізнавати настрій музичного твору, – сумний він чи веселий, спокійний чи схвильований. Так само треба навчати дитину в музиці відшукувати зміст – малюнок, настрій, художній образ (наприклад, запропонувати їй проілюструвати яку-небудь казку тими піснями, які найкраще підходили б до її змісту). Дуже гарно ілюструвати на фортепіано або на скрипці якісь оповідання, пояснюючи різні моменти, що розвиває музичне уявлення [7, кн. 2, с. 68-69]. Для слухання бажано давати дітям дійсно художній матеріал або з своїх рідних народних пісень, або з творів національних композиторів, або з нескладних творів всесвітніх класиків. „Взагалі музика, розуміння музичних творів дає дітям так багато насолоди і приємності, так освітлює життя, що виховання мусить уживати усіх засобів, щоб дати розвинутися усім музичним нахилам у дітей” [6, с. 70].

На початковому етапі дитячої музичної діяльності С. Русова радить приділяти велику увагу розвитку слуху та ритмічного чуття. Ці здатності можна розвивати, співаючи дитині пісень, граючи їй ритмічні твори. Щодо систематичного виховання слуху, то треба, щоб дитина спочатку розуміла різницю глухого шуму і різних окремих мелодійних звуків [7, кн. 1, с. 235-236]. С. Русова вважала, що на розвиток слуху взагалі і слуху музичного добре впливають так звані лекції тиші за М. Монтессорі [7, кн. 1, с. 164-165]. Коли діти набігаються, напустуються, їм пропонують на якийсь час (5-10 хвилин) утворити повну абсолютну тишу: тихенько сісти на свої стільці, без жодного стуку, шарудіння. Тоді діти почують такі звуки, на які вони серед свого щоденного грюкоту і гомону не звертали уваги: цокає великий годинник, бринить здалеку якась пісня, бджола раптом загула за вікном. Ця тиша обгортає дітей, дає їм спочинок, але вимагає й свідомої уважності, щоб розвинути увагу до звуків і тонкість слуху [7, кн. 1, с. 235-236]. В розвитку слуху у дітей велике значення має й так зване чуття ритму. Його розвиває і ритмічна хода, й віршоване художнє слово. Ритм захоплює дітей, через це діти дуже радісно й виступають, і працюють, і танцюють під будь-яку ритмічну музику. Щоб зміцнити чуття ритму, можна навчати дітей акомпанувати на різних простих інструментах ту мелодію, яку вчителька провадить дуже ритмічно чи голосом, чи на фортепіано. „Крім того, діти цей супровід можуть робити й цілим оркестром з інструментів, – сопілки, бубна, труби, барабана, мідних трикутників” [6, с. 70]. Треба привчати дітей то посилювати звучання, то послаблювати (наприклад, навчати дівчаток співати колискової спочатку голосно, а потім все тихіше, наче лялька засинає) [7, кн. 1, с. 164-165]. Дуже сприяє розвитку слуху й чуття ритму ритмічна гімнастика. Вживання її корисне не тільки задля розвитку слуху, ритму, уміння керувати власним тілом, а й для загального фізичного зміцнення дітей [6, с. 234]. Від добре розвинутого слуху й ритмічного чуття залежать ясна думка, ясна мова, тонкий слух дає нам чимало приємних вражень від різних музичних звуків: співу птаства, гомону діброви; треба дітей розвивати на слухових прийманнях, викликаючи увагу і пам'ять до різних звуків [7, кн. 1, с. 235-236].

Спів С. Русова вважала обов'язковим і дуже потрібним для школярів: – він виховує їх естетично, а також, розвиваючи музичні здібності, впливає на настрій дітей. [5, с. 10]. Велике значення, на думку педагога, має хоровий спів: – і для розвитку музичного хисту, слуху, смаку,

і для морально-соціального виховання, бо утворює такий спільний настрій, який виникає лише під впливом музики [6, с. 27]. Спочатку мелодії співу повинні бути дуже прості і на середніх регістрах, щоб ні в якому разі не втомлювався голос дитини. Перший співочий репертуар має складатися з рідних національних пісень і легких гарних мотивів всесвітньої класичної музики [6, с. 70]. В нашій українській народній пісні та музиці можна чимало знайти для дитячого співу. Крім того, йдучи слідом за музичним вихованням західно-європейських народів, слід не тільки навчати дітей співати з голосу, але якомога раніше познайомити їх з гамою й з музичною грамотою [6, с. 70].

Треба бути дуже обережними, вибираючи пісні: перші музичні враження дітей повинні бути справді естетичними – або з народного співу, або з найкращих авторів. На перший час можна давати дітям народну пісню в гармонізації М.Лисенка, композитора, що творив на народному музичному ґрунті, та М.Степового, бо його безпосередній глибокий талант захоплює дітей. Далі слід вибирати з класиків – В. Моцарта, Л. Бетховена, П. Чайковського та С. Гречанінова, Серова (у якого багато українських мелодій) [6, с. 200].

Найбільш талановитих дітей С. Русова пропонує навчати грі на музичних інструментах [6, с. 70]. Можна також давати дітям різне елементарне музичне знаряддя: сопілку, трубу, трикутник, організовувати дитячі оркестри [7, кн. 2, с. 76]. Музикування на різних інструментах, особливо на народних, світ різноманітних звуків та ритмів, забави, інсценівки, різні види музичної творчості, а також поєднання в систему різних занять – все це сприяє розвиткові, дає задоволення дитині, виховує її художній хист. Взагалі, добре поставлене музичне виховання має дуже гарний моральний і соціальний вплив.

Школа, на думку С. Русової, має стати тим осередком, де всі духовні моральні враження будуть перероблятися в свідомості дитини відповідно до її індивідуального складу, визначатися тією товариською атмосферою, яка складається з однолітками, і довірливими стосунками між учителями та учнями [7, кн. 1, с. 27]. Тому великого значення С. Русова надавала особистості педагога, який, на її думку повинен працювати творчо, спрямовуючи розвиток дітей. Рідна мова, культура, наука, духовність – усе це складає тип людини, яка може бути справжньою вихователюю маленької дитини [1, с. 4]. До теоретичної підготовки вчителя, його світоглядної позиції і моральних якостей С. Русова також пред'являє надзвичайно високі вимоги. Вчитель має любити у свою професію, добре знати наукові основи психології й педагогіки, досконало володіти своїм предметом, методикою навчання й виховання учнів [7, кн. 1, с. 42]. Школа, з погляду Софії Федорівни, – це не просто життя дитини; вона тут не готується до життя, а живе. В школі усталюється світогляд, освоюються цінності культури, виробляється вміння самостійно вчитися, критично мислити, здатність до самопізнання і самореалізації особистості [4, с. 128].

В дитині, завдяки її яскравій фантазії живе малий митець, вона на все дивиться очима художника, давайте дитині лише матеріал, що сприяв би почуттю краси в усіх її виявах. Треба різноманітно розвивати дитяче уявлення, але постійно дисциплінувати його, не даючи дитині занадто піддаватися мрійному настрою, охороняти її від помилок. При такому уважному, обережному відношенні педагогів до цієї яскравої здібності уявлення і найширший його розвиток – фантазія – матимуть дуже гарний вплив на все виховання дитини [7, кн. 2, с. 91].

Збагачення знаннями особи учня не може мати впливу, якщо і навчання, і виховання не зворушать самої глибини душі учня. В самому слові *освіта* захована думка дати дитині світло знання для розвіяння темряви несвідомого, для перетворення хаосу дитячого досвіду в щось певне і ясне [7, кн. 2, с. 272].

С. Русова заслужила глибоку шану своєю педагогічною діяльністю, яка варта уваги кожного свідомого педагога – вихователя. Праці С. Русової вивчаються педагогами, дослідниками, втілюються у практику і це свідчить, що її педагогічна система актуальна і в наш час. Розбудовуючи українську національну школу ми вдячні їй за ту педагогічну спадщину, що, безумовно, принесе велику користь вчителям і широкій педагогічній громадськості [3, с. 198].

Література

1. Борисова З., Машовець М. Подвижниця національного дошкільного виховання // Дошкільне виховання. – №3, 2006. – С.3-6.
2. Закон України „Про освіту”.
3. Замашкіна О. С. Русова про навчання і розвиток дітей молодшого шкільного віку // Школа першого ступеня: теорія і практика // Збірник наукових праць. – 2001. – №1. – Переяслав-Хмельницький ДПі ім. Г.С.Сковороди. – С.190-198.
4. Пеньковець О. Соціально-філософські основи педагогічного вчення С. Русової // Сіверянський літопис. – 2000. – №6. – С.124-129.
5. Русова С. Нова школа // Все для вчителя. – 2003. – №27. – С.5-11.
6. Русова С. Вибрані педагогічні твори. – Київ, 1996.
7. Софія Русова. Вибрані педагогічні твори: У 2-х т. – К., 1997.
8. Фролова О.Є. Поняття освіти у філософсько-педагогічному вченні С. Русової // Філософські обрії // Науково-теоретичний часопис. – №14, 2005. – С. 187-198.

Vlasova O.B.

MUSICAL EDUCATION AS ONE OF THE MEANS OF DEVELOPING AND FORMING OF A CHILD'S PERSONALITY IN S. RUSOV'S CONCEPTION OF NATIONAL EDUCATION

The task of the article is the analysis of musical education influence on the development and forming a child's personality in the conception of national education, created by Rusovou.

Key words: conception of national community, national education, art, musical education, listening to music, ear for music and sense of rhythm, choral singing, imagination and memory, moral education.

Власова Е.Б.

МУЗЫКАЛЬНОЕ ВОСПИТАНИЕ КАК ОДИН ИЗ СПОСОБОВ РАЗВИТИЯ И ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА В КОНЦЕПЦИИ НАЦИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ С.Ф. РУСОВОЙ

Анализ влияния музыкального воспитания на развитие и формирование личности ребенка в концепции национального образования, созданной С. Русовой.

Ключевые слова: концепция национального образования, национальное воспитание, искусство, музыкальное воспитание, слушание музыки, музыкальный слух и чувство ритма, хоровое пение, музицирование, фантазия и память, моральное воспитание.